

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Xamidova Diyora Jamshedovna¹,
Fayziyev Mirzaali Asfandiyorovich²

¹O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti 1-kurs magistranti. E-mail:
xamidovadiyora410@gmail.ru, Tel.: +998915543964

²O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti pedagogika kafedrasida dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi. E-mail: fma@rambler.ru, Tel.: +998979180612

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KOMMUNIKATIV TA'LIM HARAKATLARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK TASHKILIY MASALALARI

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ ta'lim harakatlarini shakllantirishning pedagogik tashkiliy masalalari tahlil qilingan. Dastlab mavzuning dolzarbligi keltirilgan hamda mavzuga oid adabiyotlar tahlil qilingan. Tadqiqot bo'yicha fikrlar berilib, tahlil va natijalar keltirilgan, xulosa qilingan.

Kalit so'zlar. Kommunikativ ta'lim harakatlari, universal ta'lim harakatlari, muloqot, pozitsiya, suhbatdosh, o'yin, musoboqa, faoliyat turlari.

Аннотация. В статье анализируются педагогические организационные вопросы формирования коммуникативных учебных действий у учащихся начальной школы. Во-первых, представлена актуальность темы и проанализирована литература по теме. Были даны мнения об исследовании, представлены анализ и результаты, сделаны выводы.

Ключевые слова: Коммуникативные учебные действия, универсальные учебные действия, диалог, позиция, собеседник, игра, соревнование, виды деятельности.

Annotation: *Pedagogical organizational issues of formation of communicative educational actions in elementary school students are analyzed in the article. First, the relevance of the topic is presented and the literature on the topic is analyzed. Opinions on the research were given, analysis and results were presented, and conclusions were drawn.*

Keywords. *Communicative educational actions, universal educational actions, dialogue, position, interlocutor, game, competition, types of activities.*

Kirish. So'nggi yillarda jahonda ro'y berayotgan ijtimoiy jarayonlar bizni rivojlanishning yangi usullarini tanlashga majbur qiladi va inson faoliyatining turli sohalarida, shu jumladan fan va ta'lim sohasida yangi kontekstni shakllantiradi, bu yerda maktab ta'limining dastlabki davrida ham muvaffaqiyatli ta'lim uchun mustahkam poydevor qo'yish muhimdir.

Ilmiy muammolarni hal qilishning mavjud usullari har doim ham maktab o'quvchilarini o'qitishning zamonaviy vazifalarini bajara olmaydi, bu esa ta'limni rivojlantirishning yangi strategiyalarini va vaqtga mos ta'lim modellarini ishlab chiqish zarur degan xulosaga olib keladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish zamonaviy o'qituvchining vazifalaridan biri sifatida qaralishi va uni hal qilish sinfda ham, o'quvchilarning darsdan tashqari faoliyatida ham amalga oshirilishi kerakligini nazarda tutadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ madaniyatini shakllantirish masalalari – “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni 2020-yil 23-sentabr, “2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi”da va boshqa me'yoriy hujjatlarda uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish vazifalari belgilangan bo'lib, bu esa ta'lim jarayonida o'quvchilar bilan ishlash, ularni barkamol avlod sifatida shakllantirish davlat miqyosida muvaffaqiyatli amalga oshirilishida zamin bo'lmoqda. Jumladan, “Ta'lim to'g'risida”gi qonunning 9-moddasida “Boshlang'ich ta'lim – ta'lim oluvchilarda umumiy o'rta ta'limni davom ettirish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko'nikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilgan” deb alohida ta'kidlangan [1].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Muloqotning asosiy tamoyillari va uning asosiy xususiyatlarini o'rganish, qoida tariqasida, jamiyat madaniyati va inson madaniyati kabi tushunchalar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish bo'yicha M.S.Kagan, S.A.Arutyunov, V.M.Mejuev, E.N.Yurkevich va boshqalar ish olib borganlar. Shaxslararo muloqot madaniyati muammolari G.N.Andreeva, L.P.Gadzaova, I.I.Zaretskaya, E.P.Ilyin, S.L.Rubinshteyn va boshqalar tomonidan ko'rib chiqilgan.

Kommunikativ trening haqida S.N.Batrkova, S.V.Znamenskaya, N.V.Stepanova va boshqalar; kommunikativ kompetensiyaning madaniy komponentini shakllantirish V.S.Bibler, A.V.Vartanov, E.M.Vereshchagin, L.G.Viktorova, N.I.Geiz, V.S.Ilyin, R.P.Milrud, N.A.Salanovich, P.V.Susoyev, S.G.Ter-Minasova, G.D.Tomaxin va boshqalar izlanishlar olib borganlar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ madaniyatni va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish mavzusida Jizzax davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti O.E.Azizov, T.U.Jo'rayeva, M.O'skanov, Sh.O'.Kamolova, A.I.Hayitov, F.K.Xo'shboqovalar maqola yozganlar.

Tadqiqot metodologiyasi.

Bola maktab yoshigacha boshqa odamlarning o'z nuqtai nazaridan farqli bo'lishi mumkinligini bilishi va bu haqiqatni ma'lum darajada hisobga olishi kerak. Biroq, boshlang'ich sinflarda ta'lim va do'stlik munosabatlarini shakllantirish orqali yuzaga keladigan ijtimoiy tajribaning bosqichma-bosqich to'planishi uni turli odamlarni turli nuqtai nazarga olib keladigan sabablarni tushunishga undaydi, oldindan bilish qobiliyatini rivojlantiradi. Suhbatdoshning boshqa ehtiyojlari va qiziqishlari bilan bog'liq bo'lgan qarashlardagi mumkin bo'lgan farqlar mavjud bo'ladi. O'zining va boshqa odamlarning fikrlarini taqqoslab, bola ham o'z pozitsiyasida bahslashishni, uni asoslashni o'rganadi. Bularning barchasi boshlang'ich sinfni tugatgandan so'ng, mulohazalar va baholashlarning nisbiyligini anglash yaqinlashishiga olib keladi, ular boshqa odamlarning intilishlari va istaklariga nisbatan sezgir bo'lib qoladilar hamda ular yaxshilana boshlaydi va boshqalarning his-tuyg'ularini va fikrlarini tushunish, ularning ichki dunyosini tushunish shakllanadi.

Muloqot, hamkorlik sifatida, hamkorlik va o'zaro ta'sirni o'rnatish va amalga oshirishga qaratilgan kommunikativ ta'lim harakatlari guruhini o'z ichiga oladi. Ushbu harakatlarning mohiyati umumiy maqsadga erishishda sa'y-harakatlarni birlashtirishdan iborat bo'lib, buning uchun suhbatdoshga e'tibor qaratish kerak.

Boshlang'ich maktab yoshi tengdoshlarga alohida qiziqishni anglatadi. Bu vaqtda do'stlik faol shakllanadi, guruh faoliyatida ishtirok etish istagi juda yuqori bo'ladi. O'qituvchi bundan foydalanishi kerak. Jamoaviy o'yinlar, musobaqalar (shu jumladan sport), tanaffuslarda birgalikdagi ishlarni tashkil etish, shuningdek, dars davomida maxsus tashkil etilgan o'quv hamkorligi kommunikativ ta'lim strategiyalarini ishlab chiqishga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi va boshqa odamlar bilan muloqot qilish qobiliyatini ta'minlashga yordam beradi. Ushbu kommunikativ ta'lim harakatlari guruhini shakllantirish ko'rsatkichlari quyidagi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi:

- muzokaralar olib borish qobiliyati;
- mulohaza yuritish, suhbatdoshni ishontirish orqali o'z pozitsiyasini himoya qilish;
- agar kerak bo'lsa, suhbatdoshga bo'ysunish qobiliyati;
- ziddiyatli vaziyatda ham do'stona munosabatlarni saqlab qolish qobiliyati;
- savollar berish orqali kerakli ma'lumotlarni topish qobiliyati;
- tashabbus ko'rsatish qobiliyati, shuningdek, birgalikdagi harakatlar jarayonida nazorat va o'zaro yordamni amalga oshirish.

Kommunikativ yo'nalishning universal ta'lim harakatlari o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirish uchun shaxsiy qobiliyatini shakllantirish va o'z-o'zini takomillashtirish, bag'rikenglik, tayyorlik saboqlarini faol o'rganish, dunyoni bilish, o'rganish, hamkorlik, o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirishga tayyorlaydi. Bunga universal ta'lim faoliyatining quyidagi funktsiyalari yordam beradi:

- kichik yoshdagi o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi uchun ta'lim muhiti, sharoitlar yaratish;
- har qanday fan yo'nalishi bo'yicha bilimlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishga erishish yo'llarini hamda zarur, zamonaviy interfaol vositalarni o'zlashtirish va ulardan foydalanishga tayyorligi asosida o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish;
- o'quvchilarning mustaqil ravishda o'quv maqsadlarini belgilash, ko'nikmalarni rivojlantirish, ularni amalga oshirishning zarur usullarini izlash qobiliyatini ta'minlash.

Biz aloqani kommunikativ ta'lim harakatlari guruhi tomonidan ichkilashtirish sharti sifatida amalga oshiramiz, uning maqsadi ma'lumotni uzatish va aks ettirishni amalga oshirishdir. Ma'lumki, bolalar nutqi dastlab eng yaqin kattalarga qaratilgan xabarlarda bo'ladi. Vaqt o'tishi bilan uning faoliyati jarayonini yanada aniqroq tasvirlaydi va uning auditoriyasi kengayadi: muloqot boshqa bolalar, kattalar va boshqalar bilan amalga oshiriladi. Birinchi sinfga kirganida, bola allaqachon suhbatdoshga tushunarli bo'lgan batafsil bayonotlarni qanday qurishni biladi. Ulardan bola nimani ko'rishi, eshitishi, bilishi, bilmasligi va hokazolarni aniqlash uchun foydalanadi. U kerakli ma'lumotlarni olish uchun savollarni to'g'ri shakllantiradi, nutqda harakat qilish bo'yicha ko'rsatmalarni qanday yetkazishni biladi.

Shunday qilib, **kommunikativ ta'lim harakatlari** quyidagi ko'nikma va ko'nikmalar guruhlarida amalga oshiriladigan ijtimoiy kompetensiyani ta'minlaydi:

- boshqa odamlarning, shu jumladan faoliyat yoki muloqotdagi suhbatdoshlarning pozitsiyalarini hisobga olish qobiliyati;
- tinglash, eshitilganlarni sharhlash va dialogga kirish, muammolarni muhokama qilishda ishtirok etish qobiliyati;

- tengdoshlar guruhiga ular bilan samarali munosabatda bo'lish, tengdoshlar va kattalar bilan hamkorlik qilish tamoyillariga ega bo'lish qobiliyati.

Tahlil va natijalar.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining kommunikativ ko'nikmalarining boshlang'ich holatini baholash J.Piage [4], G.A.Sekerman [5] va boshqalar metodlari asosida ishlab chiqilgan standart topshiriqlarni bajarishi asosida amalga oshirilishi mumkin. ("O'ng va chap tomonlar", "Kim haq", "Uyga boradigan yo'l" va boshqalar). Yuqoridagi usullarda berilgan kommunikativ ko'nikmalarni baholash mezonlarini umumlashtirib, biz "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ ta'lim harakatlarini shakllantirish darajasini baholash mezonlari" tuzilgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ ta'lim harakatlarini shakllantirish darajasini baholash mezonlari

Muloqotning 1-jihati: Muloqot o'zaro ta'sir sifatida.

1. Suhbatdoshning aloqa vaqtidagi pozitsiyasi:

Past daraja – Boshqalar fikrini, nuqtai nazarini anglamaydi, suhbatdoshning pozitsiyasini qanday hisobga olishni bilmaydi.

O'rta daraja – Turli pozitsiyalar va nuqtai nazarlarning imkoniyati va mohiyatini tushunadi, lekin suhbatdoshning pozitsiyasini hisobga olmaydi.

Yuqori daraja – Turli pozitsiyalarga ega bo'lish imkoniyatini tan oladi va suhbatdoshning pozitsiyasidagi farqlarni hisobga oladi.

2. Egosentrizmni yengish:

Past daraja – Biror bir narsani baholashda uning turli tomonlari haqida o'ylab ko'rmaydi.

O'rta daraja – Biror bir narsani baholash uchun turli asoslarni qabul qiladi, turli fikrlarning o'ziga xos tarzda to'g'ri yoki noto'g'ri bo'lishini hisobga oladi.

Yuqori daraja – Baholashning nisbiyligini tushunadi, baholovchilarning turli pozitsiyalarini hisobga oladi, o'z fikrini bayon eta oladi va asoslay oladi.

Muloqotning 2-jihati: Muloqotda o'zini boshqarish bo'yicha.

Harakatlarni muvofiqlashtirish maqsadga erishish, birgalikdagi faoliyatni amalga oshirish:

Past daraja – Qanday qilib suhbatdoshi bilan muzokara olib borishni bilmaydi yoki harakat qilmaydi, umumiy natijaga qiziqish bildirmaydi.

O'rta daraja – Suhbatdoshi bilan muzokaralar olib borishga harakat qiladi, lekin har doim ham taslim bo'lishga tayyor emas; qo'shma harakat ko'pincha neytral (zarurat tufayli o'zaro), sa'y-harakatlarni muvofiqlashtirish darajasi (o'zaro nazorat, rejaning bajarilishini kuzatish) suhbatdoshidan past dalillar; muloqotda suhbatdosh bo'lishga qodir.

Yuqori daraja – Muzokaralar olib borish va umumiy qarorga kelishni biladi; kuchli o'zaro yordam, o'zaro nazoratni tashkil etish, sa'y-harakatlarni taqsimlash mavjud bo'lganda o'z pozitsiyasini boshqarish va bahslasha oladi; qo'shma faoliyatga ijobiy munosabat (xursandchilik bilan ishlaydi) suhbatdoshi bilan yetarli ma'lumotni yetkaza oladi va u nimani bilishini, ko'rishini va nimani bilmasligini hisobga oladi.

Muloqotning 3-jihati: Muloqotda bir-birini anglash bo'yicha.

1. Ma'lumotni suhbatdoshga o'tkazish:

Past daraja – Fikrini tushuntirish bo'yicha ko'rsatmalarni yetkaza olmaydi.

O'rta daraja – Fikrini yetkazish bo'yicha ko'rsatmalarning faqat bir qismini uzata oladi.

Yuqori daraja – Suhbatdoshi bilan kerakli va yetarli ma'lumotlarni almashadi, u nimani bilishi, ko'rishi va nimasi yo'qligini hisobga oladi.

2. Nutq mazmunini anglash va o'zlashtirish (savol berish qobiliyati):

Past daraja – Ahamiyatsiz savollar beradi yoki ularni suhbatdoshiga tushunarsiz yetkazadi.

O'rta daraja – Savollar va javoblar noaniq matnga ega bo'lib, barcha kerakli ma'lumotlarni olishga imkon bermaydi.

Yuqori daraja – Savol berishni va javoblarni to'g'ri talqin qilishni biladi.

3. Suhbatdoshi bilan o'zaro tushunishga erishish:

Past daraja – Suhbatdoshini tushunmaydi, har kim o'zi ishlaydi.

O'rta daraja – Suhbatdoshini tushunmaydi, har kim o'zi ishlaydi.

Yuqori daraja – Faol muloqot jarayonida o'zaro to'liq tushunishga erishadi, o'zaro nazorat va o'zaro yordamni amalga oshiradi, birgalikdagi faoliyatda zavq bilan qatnashadi.

Muloqotning yuqoridagi uch jihati ko'pincha birgalikda harakat qiladi va ularning har birining muvaffaqiyatli rivojlanishi, aslida, o'quvchi nutqining rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Quyidagi kognitiv parametrlar talabalarning yanada nutqini takomillashtirishga undaydi:

- muloqotga qiziqish uyg'otish qobiliyati;
- aloqani yetarli yoki yuqori darajada ushlab turish, o'z pozitsiyasini muhokama qilish, mavjud lug'at va kommunikativ vositalardan to'g'ri foydalanish;
- o'rtoqlar, sinfdoshlar, faqat kimnidir qo'llab-quvvatlash;
- maslahat va tavsiyalarni tinglash, muloqot natijalariga tanqidiy munosabatda bo'lish, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklarni tahlil qilish va yetarli darajada baholash qobiliyati;
- muloqot mavzusiga ijodiy yondashish, yaxshi do'stona munosabatda moslashuvchanlik va bag'rikenglik.

Biz boshlang'ich sinf o'quvchilarida mehr-oqibat, shaxsga hurmatni barcha fanlar vositasida tarbiyalashni sifatlar ierarxiyasida ustuvor deb bilamiz. Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish jarayonida kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonida ularda g'alaba qozonish qobiliyati, hazil qilish va hazilni tushunish qobiliyati, tabassum qilish, muloqotda suhbatdoshga qarash xislatlarini rivojlantirish hamda o'z-o'zidan ochko'zlik, xafagarchilik, manfaatdorlik, hasad kabi xislatlar bilan kurashish kerakligini o'rgatishimiz lozim. Bu xislatlar muvaffaqiyatga xalaqit berishi mumkin. Haqiqiy do'stlar, sevimli oila va boshqalar bolalarga vazminlikni, xotirjamlikni va ishonchni rivojlantirishni, his-tuyg'ularni boshqarish (me'yorida, yoshga qarab)ni o'rgatishlari kerak bo'ladi. O'quv faoliyati jarayonida, amaliy faoliyatda biz o'quvchilarga tarbiyaviy bilimlarni singdiramiz. Bundan tashqari, muloqot qobiliyatlari ularning muvaffaqiyatli professional faoliyati va farovon shaxsiy hayotining kalitidir.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda kichik maktab o'quvchilari o'rtasida kommunikativ universal ta'lim harakatlarini shakllantirish bo'yicha eksperimental ishlar ushbu muammoning dolzarbligini tasdiqladi, chunki ularning shakllanish darajasi nafaqat o'quv siklining samaradorligiga, balki ijtimoiylashuv va shaxsiyatni rivojlantirish jarayoniga ham ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son. "Ta'lim to'g'risida" gi qonun.
2. Grishina N.V. Mojaro psixologiyasi / Sankt-Peterburg: Peter, 2002. - 464 b.
3. Kornaeva Z.V. O'rta maktabda ta'limning boshlang'ich bosqichi uchun kommunikativ minimumni tanlash to'g'risida // IYaSh. - 1989. - No 1. -b. 36-41.
4. Piaget J. Bolaning nutqi va fikrlashi / Comp., yangi nashr. boshiga. frantsuz tilidan, sharh. Mil. A. Lukova, Vl. A. Lukova. - M.: Pedagogika-Press, 1994. - 526 b.
5. Tsukerman G.A. Yosh o'quvchilar qanday qilib o'rganishni o'rganishadi / G.A. Zukerman. -M. Riga: "Eksperiment" pedagogika markazi, 2000. - 224 b.
6. Lutfillaev M.X., Fayziev M.A., Lutfullaeva F. Pedagogical bases of use of multimedia electronic educational literature in educational process. New pedagogical and information technologies in continuing education. Samarkand, May 13-14, 2003
7. Rustam Shadiey, Taoying Liu, Narzikul Shadiey, Mirzaali Fayziev, Elena Gaevskaya, Roza Zhussupova, Olimboy Otajonov. Exploring Affordances and Student Perceptions of MALL in Familiar Environments // International Conference on Innovative Technologies and Learning (ICITL). 4th International Conference, ICITL 2021 Virtual Event, November 29-December 1, 2021. 397-413 p. ISSN 0302-9743. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-91540-7>